

METİNDİLBİLİMSEL YAKLAŞIMLA YAZINSAL BİR METNİ ÇÖZÜMLEME DENEMESİ

Meral ORALIŞ Şeyda OZİL

1960'lı yılların sonunda gelişmeye başlayan metindilbilim sözlü ve yazılı metinlerin dilbilgisel ve anlamsal yapılarıyla iletişimsel boyutunu ele alır. Başka deyişle metinlerin üretilme ve alınılmasındaki düzenlilikleri saptamaya çalışır.

Diğer bilim dallarında olduğu gibi, metindilbilimde de değişik akımlar, çeşitli inceleme yöntemleri söz konusu. Bu akımlardan kimileri, metinlerin iletişimsel boyutunu incelemelerinin odak noktası yaparken, kimileri de dilbilgisel bağlardan yola çıkar.Çeşitli metin inceleme yöntemleri birbirinden değişik de olsa, tümünün de inceleme birimi metin. Daha açık bir deyişle inceleme konusu artık metin içindeki tek tek tümceler değil, metnin tümü, metni oluşturan öğeler arasındaki bağlar, metnin bir bütün olarak yapısı ve işlevi. Tümce-ötesi bir anlayışla inceleme konusuna eğilen metindilbilim, bir şiir, bir öykü, bir dilekçe, bir gazete makalesi ya da herhangi bir bilimsel yazı olsun, her türlü dilsel olguyu metin yapan ölçüt ve kuralları saptar. Böylece çeşitli metin türleri arasındaki değişik yapı ve işlev özelliklerini ortaya çıkarır. Metinlerle gönderme yaptıkları gerçekler/olgular arasındaki ilişkileri araştırır, metinlerin anlamsal yapılarını belirlemeye çalışır. Kullanım bağlamlarını bularak, hangi koşullar altında çeşitli ürünlerin ne tür iletişimsel işlevler üstlendiklerini saptar.

İşte, metindilbilimin tüm bu veri ve uygulamaları, hem üretilen metinlerin daha düzgün ve işlevsel olmalarına, hem de karşılaştığımız metinlerin daha kolay anlaşılmasına ve yorumlanmasına yardımcı olur. Yorum ya da çökanamlılık dediğimizde ilk aklımıza gelen metin türü yazınsal ürünler. Diğer bir deyişle kendi içinde bir anlam bütünü oluşturan, dış dünya gerçeklerine doğrudan gönderimde bulunmayan kurmaca metinler. Yazınsal ürünlerin de yapılarını inceleyen metindilbilim, bunların alınılmasına / yorumlanmasına yardımcı ipuçları sunar, yorumların metin örgüsü açısından sağlam temeller üzerine oturmasına olanak sağlar.

1990-1991 ders yılında doktora öğrencileriyle yaptığımız metindilbilim seminerinde çeşitli Türkçe yazıların kurgularını inceledik. Çalışmalarımızda anı, kısa öykü, makale gibi değişik türleri ele aldık. İncelemelerimiz daha çok metin içi birimlerin(tümcelerin) birbirleriyle ilişkileri üzerinde yoğunlaştı. Ele aldığımız yazılı ürünlerden yola çıkarak tümceler arası bağların nasıl gerçekleştiğini saptamaya çalıştık. Yaptığımız saptamalar Türkçe metinler açısından kuşkusuz tümü kapsayıcı değil, aşağıdaki belirlemeler yalnızca

incelediğimiz yazılarda karşılaştığımız sonuçları yansıtmakta. Ancak çıkan sonuçların çeşitli metinlerin alınmasına/yorumlanmasına katkısı olduğu da bir gerçek. Bu çalışmamızda, önce metin içi bağları sınıflamaya, sonra da yapıtığımız sınıflamalardan yola çıkarak Ferit Edgü'nün OLANAK-SİZ öyküsünü açıklamaya çalışacağız.

Tümceler Arası Bağlar

Bir metni oluşturan birimler(tümceler) arasında çeşitli bağlar bulunur. Tümceler gelişigüzel yan yana sıralanmaz. İncelediğimiz metinlerde tümceler arası bağlar çeşitli birimlerin (sözlükbirim, biçimbirim gibi) yinelenmesiyle sağlanıyor. Örneğin bir tümcede kullanılan herhangi bir birim, daha sonraki tümcelerde ya aynen karşımıza çıkıyor ya da yerini, arasında kendisiyle anlamsal ya da dilbilgisel ortaklıklar bulunan başka birimlere bırakıyor. Şimdi sözünü ettiğimiz tümceler arası bu ilişki türlerini örneklerle açıklayarak ele alalım.

1. Bir sözlükbirimin yinelenmesi:

"Yakın dostlardan birinin beş beygirlik yıpranmış bir deniz motoru var. Üç dört senedir bu motorla Boğaz ve Adalar kıyısında dolaşır dururuz."(B.R.Eyüboğlu:47)

"...sahici insanları da güzel yapan dildir. Ama her dil değil. Dilin de tatlısı olmalı." (Ş.Rado:15)

Yukardaki örneklerde görüldüğü gibi "motor" ve "dil" sözlükbirimleri her iki metinde de art arda gelen tümcelerde yinelenerek tümceler arası ilişkiyi kurmakta. Yinelenen bu sözlükbirimler biçim ve içerik açısından tümüyle birbirlerinin aynı, tek ve aynı dil dışı gerçeğe gönderme yapmaktalar.

Birinci örnekte, kendisinden önce kullanılan öğelerle ad ve sıfat tamlamaları oluşturan "motor" sözcüğü ilk tümcede özne işlevini üstlenmiş. İkinci tümcedeyse "bu" işaret sıfatıyla birlikte ilgeçli tümleş işlevinde.

2. Sözlükbirimlerle oluşturulan bir başka ilişki türüyse, art arda gelen tümcelerde kullanılan değişik sözcükbirimlerin, aynı dil dışı gerçeğe gönderme yaparak aralarında anlamsal bir ortaklık oluşturmaları.

"Mağaza vitrinlerindeki mankenleri bilirsiniz. Hepsisi de güler yüzlüdür. İçlerinde pek de güzelleri vardır."(Ş. Rado:15)

Örnekteki "mankenler", "hepsi", "güzelleri" sözcüklerini, yukardaki metin dışında ele aldığımızda, hepsinin ayrı ayrı dil dışı gerçeklere gönderme yapıklarını/yapabileceklerini biliriz. Oysa örnek metinde art arda gelen tümcelerde birbirlerinin yerine (ya da mankenler sözcüğünün yerine) kullanılan bu sözcükler tek bir dil dışı gerçeğe göndermede bulunmaktadır. Böylece bir yandan sözcüklerin anlamsal ortaklıklarıyla tümceler arasında bağlantı kurulmakta, metnin kurgusu oluşmakta, öte yandan da metin örgüsü, bu

sözcükler arasında yalnızca yukardaki örnek metne özgü bir anlamsal ortaklık oluşturmaktadır.

3.Tümceler arasında ilişkileri sağlayan başka bir özellikse, bir metinde kullanılan sözlükbirimlerin belli bir sözlüksel alanın üyeleri olmaları.

"O gece İstanbul'da üçüncü gecemizdi.(1)Üçüncü ve son gecemiz.(2)Ertesi sabah annem, Almanya'ya babamın yanına gidecekti,(3)anneannemle ben Çay'a dönecektik.(4)" (N.Duruel:25)

İlk iki tümce arasındaki bağı aynı sözlükbirim olan "gece" sözcüğü gerçekleştiriyor. Üçüncü tümcedeyse geceyle ilişkili olarak "ertesi sabah" bağlantıyı sağlıyor.Son iki sözlükbirimden biri diğerinin yerini alamadığı gibi bunlar aynı dil dışı gerçeğe de gönderme yapmıyorlar. Ancak aralarındaki ilişki her ikisinin de zaman kavramını dile getiren sözcükler olması.Başka deyişle "gece", "gündüz", "sabah", akşam gibi sözcükler bir sözlüksel alan oluşturmaktalar. Üçüncü ve dördüncü tümcelerdeyse "anne", "anneanne" sözcükleri başka bir sözlüksel alanın üyeleri olarak metinde tümceler arası bağlantıyı kuruyorlar.

4.Yukardaki örnek metni sürdüreceğ olursak, Türkçede tümceler arası bağların yüklemelerin kişi ekleriyle de gerçekleştiğini görüyoruz.

"Afyon'un Çay ilçesinde oturuyoruz biz,(5) anneannemin dedemden kalma dul maaşıyla geçiniyoruz,(6) kardeşim de orada,(7) teyzemgilde bıraktık.(8)"

"Biz" adıyla birlikte yukardaki örneğin birinci tümcesinde(5) yüklem I. çoğul kişi ekini almış. Sonra gelen tümcede(6) bir önceki tümceye gönderme yapan herhangi bir sözlükbirime rastlanmıyor. Ancak söz konusu tümceyle(6) bundan bir sonraki tümcenin (8) yüklemeleri I. çoğul kişi ekiyle çekimlenerek birinci tümceyle(5) bağlantıyı sağlıyor. Arada kalan "kardeşim de orada" (7) tümcesinde I. çoğul kişi eki yok. Bu tümceyle diğerleri arasındaki bağı saylayan "kardeşim" sözlükbirimi "anneannem" ve "teyzemgil" sözlükbirimlerinin de üyeleri olduğu akrabalık ilişkilerini gösteren sözlüksel alanın bir ögesi. Ayrıca altıncı ve yedinci tümceler arasında ilişki kuran bir bağ daha var. I. tekil kişi iyelik eki, hem "anneannemin dedemden"(6) hem de "kardeşim"(7) sözcüklerinde kullanılmış.

İlk 9 tümcesini alıntılıdığımız metnin bu bölümüne bütün olarak baktığımızda ben ve biz adlarına bağlantılı olarak çeşitli sözcüklere takılan eklerle de hem art arda gelen hem de daha sonraki tümcelerle bağlantı kurulduğunu izliyoruz.

biz	ben
gecemizdi	annem
gecemiz	babamın
dönecektik	anneannemle ben

oturuyoruz biz	annemnin
geçiniyoruz	dedemden
bıraktık	kardeşim
	teyzemgil

Ayrıca gene bu bölümün tümünde çeşitli tuncelerde geçen aile ilişkilerini gösteren "anne", "baba", "babaanne" vb. gibi sözcükler, bir sözlüksel alan çerçevesi içinde tunceler arası bağlayıcı işlevler üstlenmektedirler.

5. Alıntılıdığımız bölüm içinde yüklemelerin zaman ekleri de yinelenerek belli olayları, hem birbirinden ayırmakta hem de birbirleriyle birleştirmekte.

gelecekti (gelecek zamanın hikayesi)
dönecektük " " "

oturuyoruz(şimdiki zaman)
geçiniyoruz " "

bıraktık(-di'li geçmiş zaman)

Arka arkaya iki tuncede kullanılan gelecek zamanın hikayesi henüz gerçekleşmemiş geçmişteki bir olayı yansıtırken, bu olayın çok yakın bir zamanda tamamlanıp, kesin olarak gerçekleşeceğini gösteriyor. Şimdiki zamansa sürüp giden olayları aktarıyor. Bu zaman ayrımı metin içinde çeşitli kişilerin durumlarını yansıtarak, olayların ve kişilerin konumlarının belirlenmesine, birbirlerinden ayrılmasına yardımcı oluyor.

Olanak-Siz adlı Öykünün Çözümlemesi**

Birçok metin türünün çözümlemesinde yardımcı olabilecek metindilbilimsel saptamalardan yazınsal bir metnin tümünü çözümlemek için yararlandık. Yazınsal metnin de diğer metinler gibi bir bildirişim aracı olduğu düşüncesinden yola çıktığımızda, her türlü bildirişimdeki gibi bir metin gönderen konumunda olduğundan aktardığı/gönderdiği bir bildirişim vardır. Ancak bu bildirişim, kullanılmak için metinlerdeki gibi okura doğrudan aktarılmaz. Yazınsal (kurmaca) metinlerin kendi bağlamları içinde varlık kazanan bir gerçeklik düzlemi vardır ki, bu da dış gerçekliğin birebir yansımalarıyla değil, kurmaca bir dünya içinde yeniden yaratılan bir gerçeklik düzleminde. Böylelikle yazarın kullandığı dil, anlatım biçimi ve gönderme yaptığı alan da bu kurmaca dünyanın gerçekliğine aittir. Bununla birlikte yazınsal metinlerin dilsel kurgusu, kendisinden önce üretilmiş bir yazınsal geleneğin üzerine kurulur. İmgeler, çağrışımlar, vb öğeleri üretmek, her yazarın metnini oluştururken seçebileceği olanaklar. Ancak yazın geleneğinde genel geçer başlıklar altında toplayabileceğimiz bu öğelere, her yazar kendi metninde farklı boyutlar getirdiğinden, yazarın öznel kullanımlarını saptamamız gerekecektir. Metindilbilim yardımıyla çözümleyeceğimiz yazınsal metinlerde, metnin "başka"lığını saptamamız kolaylaşabilir.

Metindilbilim yöntemlerinin yardımıyla aşağıda F.Edgü'nün "Olanak-Siz" adlı öyküsünü çözümleyerek anlamaya çalışacağız. Burada yazarın özgeçmişi, yaşadığı

metindilbilim aracılığıyla ulaşmamız olanaksız, elbette. Yapacağımız çalışma daha çok dilbilgisel kurguyu çözümleyerek, metnin alınılması sürecinde sezgisel olarak fark edilen kimi ipuçlarını, metindilbilimin bize sunduğu olanaklarla kanıtlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda yazınsal çalışmaların yapıldığı derslerde, öğrencilere de metinle çalışırken nasıl bir yol izleyebileceklerini göstererek, alınılma sürecinin salt alınılayan kişinin önbilgisiyle yaşam deneyimlerine ve yazın üzerine bildikleriyle sınırlı olmayıp, metnin kendisinin birincil yönlendirici olduğunu belirtmekte yararlı olacaktır. Böylelikle metinleri yorumlarken sonsuz sayıda yorumlama biçimi olmadığı da söylenebilir.

Metiniçi Sözlükbirimsel Yinelemelerle Kurulan Bağlar: Önce metinde anlamsal düzlemde ortaklık taşıyan adların yinelenmesinden yola çıkarak, bu adların metin içinde sağladıkları bağları belirliyelim:

Son bir öykü anlatacağım.(1)
 (İster dinleyin ister dinlemeyin.)(2)
 Son olarak(3)
 bir öykü.(4)
 En son(5)
 ve bambaşka bir öykü(6)

Hiçbir öyküsü olmayan bir öykü(10)

Öyleyse garip, şaşırtıcı bir öykü anlatacağım.(30)

Yukarda alınıladığımız tümcelerın tümünde ortak bir ad var: "öykü". "Son bir öykü" de olduğu gibi ya ad tamlaması ya da "garip şaşırtıcı bir öykü" de olduğu gibi sıfat tamlaması. Metin içinde "öykü" sözcüğünün uzun bir süre yinelenmediğini görüyoruz. "Öykü" sözcüğünün yinelenmediği, kesintiye uğradığı bölümlerde, kısa öykülerin anlatılması denir. Bu öykü denemelerinin arasında ya da sonunda,

İskemlenin öyküsünü anlatayım mı?(42)
 ya da
 Anlatacağın öykü bu muydu düş yoksunu?(69)

gibi tümcelerle "öykü" sözcüğü yeniden ortaya çıkar. Buraya doğın başka hiçbir sözcikle ilişki kurmaksızın kullanılan "öykü" sözcüğü metnin devamında kendisiyle anlamsal açıdan ortak olan başka sözcüklerle bağlantıya girer :

Dilersen bir mektup yazayım(74)
 Kime?(75)

Kime dilersen.(76)
Mektup yazılacak kim var?(77)

Ne yazıyorsun?(93)
Yazımı.(94)
Yazdığın ne?(95)
Bir belge.(96)

"Öykü", "mektup", "yazı" ve "belge" sözcüklerinin her biri "yazı" sözlükbirimiyle bir sözlüksel alan oluşturur ve altanlamlılık ilişkisi kurar. Gelgelelim "öykü" sözcüğü anlamsal ortaklığı, yalnızca saydığımız bu adlarla değil, aynı zamanda "anlatmak", "dinlemek", "denemek", "okumak" ve "yazmak" gibi eylemlerle de sağlar. Gerek "öykü" sözcüğü gerekse "yazı", "belge", "mektup" gibi adlar hep bu eylemlere bağlı olarak varlık kazanır. Anlamsal ortaklık sağlayan bu sözcükler, metin içindeki kısa öykü anlatma denemeleriyle bir süre yinelenmemiş olsa da, bu denemelerin hemen ardından yeniden birbirleriyle bağlantılı olarak yinelenerek, metinde bir çerçeve anlatı oluşturur. Metinde rastlanan "ocak", "kaplumbağa", "köpek", vb. adlarsa, "öykü" sözcüğü gibi yinelenmez, bitmemiş, tamamlanmamış tümcelerle birlikte öykü denemeleri olarak metinde tek başlarına durur.

Adıllar-Eylemler: Eşanlamlılık, altanlamlılık ilişkisi kuran ya da aynı dil dışı gerçeğe gönderme yapan adların (sözlükbirimlerin) yinelenmesiyle kurgulanan metin örgüsü, giriş saptamalarımızda da değindiğimiz gibi, her defa yalnızca adların yinelenmesiyle değil, bu adların yerini tutan adlarla ve/veya tümcenin eylemine takılan çekim ekleriyle sürdürülür. Adıllar metin içinde kendilerinden önce ya da sonraki adların yerini tutar. "Öykü"nün "o" adıyla yinelenmesi gibi:

... öykü bu muydu ...(69)
... Ama o oldu.(70)

Adılların bulunmadığı tümcelerde, metindeki eklemlilik, Türkçede eylemlerin sonlarına gelen kişi ekleriyle sağlanır. Burada örnek metnimize yeniden dönerek metin kurucusu olarak yüklemlerdeki kişi eklerinin işlevlerini gözden geçirelim: İncelediğimiz metnin başında bulunan "Son bir öykü anlatacağım." tümcesinde 1.tekil kişi eki "-m" kullanılmıştır. Metnin aktarıma süreci içinde "deneyeceğim", "yoruldum", "tanıyacağım", "bileceğim" vb. anlatım biçimlerinde de yinlendiği gibi, metin genelde 1.tekil kişinin ağzından aktaran epik bir aracı tarafından kurgulanır.

Onun ağzından anlatmalı:(22-23)

Alıntısında ise, anlatıcı bir başka kişinin, bir 3.tekil kişinin varlığına değinir ve kendisi bir kenara çekilerek, sözü "o"na bırakır. "O" adıyla işaret edilen ise yeniden 1.tekil kişi olarak konuşmaya/yazmaya başlar. Ancak bu arada epik aracı konumundaki

1.tekil kişi bu aktarımı keserek,

Ben, bir gün(24)...

Ya da ben, onu anlatan:(25)

diyerek, ilk kez metin içindeki varlığını ortaya koyan aracı olduğunu belirleyen anlatıcı kimliğini açıklar.

Bir gün o...(26)

Ya da:(27)

Bir gün onlar...(28)

Aktardığı şeyi/kişiyi 3.tekil ya da çoğul kişi adlarıyla belirleyerek kendisini değil, başkalarını anlattığını görürüz.Bu kişiler bir daha yinelenmez metinde. Böylece kendisi ve anlattıkları arasına anlatıcı belli bir uzaklık getirmiş olur.

Metnin başlangıcından bu yana aktarımlarını eksiltili önerime tümceleriyle gerçekleştiren anlatıcı,

Hangi kış gecesi?(32) ya da Kimler?(33)

gibi soru tümceleri ya da

Geç!(34 ve 41)

gibi buyrum tümceleriyle anlatmasını sürdürür. Gerek soru gerekse buyrum tümcelerinden de anlaşılacağı gibi, anlatma eylemi iki kişi arasındaki karşılıklı bir konuşmaya dönüşmüştür.Bu karşılıklı konuşmada, gittikçe çoğalan ve yanıtlanmaksızın art arda bir soru yığını üretilir. Aslında bir öykü anlatmak üzere konuşmaya başlanmıştır. Ne ki, konuşma sonu gelmez bir soru demeti olarak kalır, sürdürülemez.

Bir başka öyküye geçilir, iskemlenin öyküsüne. İskemlenin öyküsünün gerek "beni", "bana "vb. gibi adlarla, "üstüme", "yüzüme" gibi iyelik ekleriyle gerekse "üşüyordum", "dayandım", "istemiyorum" gibi yüklemdeki 1.tekil kişi çekim ekleriyle olması, bize bu öykünün de 1.tekil kişi anlatısı olarak kurgulandığını gösterir. Gelgelelim yukarda sözünü ettiğimiz anlatıcıyla, buradaki iskemlenin ağzından anlatan kişi aynı anlatıcı mıdır, elimizde bulunan şimdiki verilerle saptayamayız bunu.

Şimdi de öbürünün ağzından:(61)

diyerek iskemlenin öyküsünün ardından araya giren anlatıcı yeni bir öyküde, yeni bir varlığa bırakır sözü. Bu kez de öbürü, yani iskemleyi kullanan kişinin ağzından aktarır aynı olayı bize."Alım", "babam" gibi iyelik eklerinden ve "bana", "beni" gibi 1.tekil kişiye işaret eden adlardan da çıkartabileceğimiz gibi, 1. tekil kişi anlatısı olarak öykülenir. Ancak bu kez anlatan "öbürü"dür. Kendi öykülerini anlatması

kendi bakış açısıyla anlatır.

Anlatacağın öykü bu muydu düş yoksunu?(64)

Hayır. Ama o oldu.(70)

Alıntısında "anlat" köküne gelen "-acak" ve 2.tekil kişi ekleriyle oluşturulan "anlatacağın" ortacıyla, "kaplumbağa" ya da "iskemle" ve "öbürü"nün öyküleri henüz anlatılmadan (Geç! buyrum tümcesiyle) başlamış olan karşılıklı konuşmanın sürdürölmekte olduğunu görürüz. Metnin başlarında bir öykü anlatacağından söz eden anlatıcı, öykülemeyi 1.tekil kişi anlatısı olarak gerçekteştirir. Önceleri kısa,sonu gelmez tümcelerle öyküler anlatmaya çalışsa da, bu ilk denemeleri hep yarım kalır. İkinci bir kişiyle bu öykü denemeleri üzerine tartışmaya başlar ve hemen ardından üç kısa öykü anlatır. Bunlardan ilki "kaplumbağanın öyküsü" diyebileceğimiz ve 3. tekil kişi anlatısı olarak kurgulanan ve metin içinde diğerleriyle bağlantısı olmayan deneme. İkinci ve üçüncü öykülerse 1. tekil kişi anlatısı olarak, biri "iskemle", diğer "öbürü" tarafından, kendi bakış açılılarıyla öykülenir.

"Öbürü"nün öykü anlatma denemesi bitince, yeniden metnin başlarında yarım bırakılmış olan, "yazmak" eylemi üzerinde yoğunlaşan tartışmanın süregeldiğini görürüz. Böylece çerçeve öyküye döneriz yeniden. Burada anlatıcının kimliği açısından kimi sorular çıkar karşımıza: Bu kısa öykülerdeki 1. tekil kişinin ağzından aktaran aktarıcıyla, çerçeve öykünün 1. tekil kişi anlatıcısı aynı kişiler midir? Yoksa her öykünün anlatıcısı ayrı mıdır? Ya da aynı anlatıcının farklı görönlü biçimleri midir bunlar? Bu sorulara yalnızca kişi adları, iyelik ve çekim eklerini saptayarak henüz somut bir yanıt getiremediğimiz açık. Metinde geçen eylemlerin zamanlarının işlevini gözden geçirmek gerekir böylesi bir durumda. Bir kez daha metnin başlangıcına dönerik, hangi eylemlerin ne tür eklerle hangi bağlamda kullanıldıklarına bakalım.

Anlatacağım(1)

Dinleyin dinlemeyin(2)

deneyeceğim(7)

Metnin ilk tümcesindeki "anlatacağım" eylemi birçok anlamı birden barındırır içinde. Öncelikle "anlatmak" mastardan türetilen sözcük bir şeylere ilişkin bilgi aktarılacağını, ağıklamalar getirileceğini bildirir. Ardından "anlat" köküne takılan "-acak" gelecek zaman eki, öyküde kullanıldığı bağlamda konuşucunun gelecekte yapacağı bir eylemi işaret ettiği gibi, aynı zamanda da bir amacı gizler içinde, bu daha çok anlatmak istiyorum anlamını içerir. Aynı ek daha sonra "deneyeceğim" yüklemine bir kez daha aynı anlamda kullanılır. Gelecek zaman ekinin birkaç kez peşpeşe yinelenmesinden sonra kesintiye uğrayarak aralara -di'li geçmiş zamanda üretilmiş tümcelerin girdiğini görürüz.

gecesiydi(31)

toplanmışlardı(31)

Geç(34)

rastladı(35)

aç mıydı, tok muydu(37)

Geç!(41)

...anlatayım mı?(42)

Anlat!(43)

...gündü. Üşüyordum(44)

Şimdi bir de öbürünün ağzından:(61)

... Çürümüştü....Kaçıyordu.(63-64)

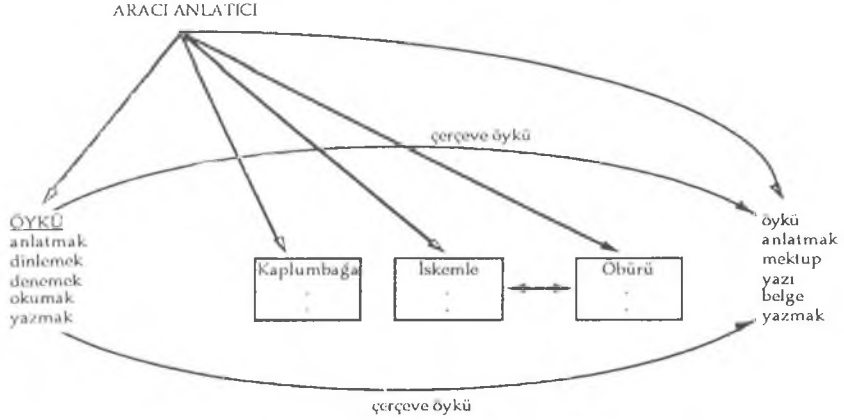
Kimi buyrum tümceleriyle(geç,anlat), kimi de eksiltüli(anlatayım mı) tümcelerle -di'li geçmiş zaman ekleriyle üretilen tümcelerin yinelenmesine ara verilir. Başlarda ilk kez kullanılarak yinelenen -di'li geçmiş zamanlı tümcelerle daha sonrakiler arasında anlamsal düzlemde bir bağ kurmak ise pek olası değil. Böylelikle metin içinde -di'li geçmiş zamanın yinlendiği üç ayrı öbek saptayabiliriz.Bunlardan ilki "kaplumbağa"nın, ikincisi "iskemle"nin, üçüncüsü ise adı belli olmayan "öbürü"nüdü.İlk öbek anlamsal açıdan diğer iki öbektan tamamen ayrıldığı gibi, metin içinde de bir kez daha yinelenmez. Oysa diğer iki öbek bir durumun iki ayrı varlık(biri iskemle, diğeri adam) tarafından farklı bakış açılarından sunulmasıyla, birbirini tamamlayıcı niteliktedir.Bu öbeklerde kullanılan -di'li geçmiş ve hikayesinin işleviye, geçmiş zamanda bitmiş, tamamlanmış bir olgudan çok, okunduğu anda gerçekleşen, yani şimdiki zamanda varlık kazanan bir olaymış gibi algılanır. Yaşanarak geçmişte kalmış bir olayın aktarımındaki -di'li geçmiş zamanla, bir öykülemeadaki -di'li geçmiş zaman biçimsel olarak özdeş olabilirler.Ancak işlevleri farklıdır. Geçmişteki bir olayı aktaran -di'li geçmiş zaman dış gerçeklikte yaşanmış, artık tamamlanmış, bitmiş bir süreci işaret eder. Oysa okuduğumuz bir roman, bir öykü, kısacası yazımsal bir metindeyse, -di'li geçmiş zaman eki, kurmaca olayları ve/veya kurmaca kişilerin iç dünyasını düşüncelerini bir anlatıcının öykülemesiyle, okuma sürecinde de sanki okurun şimdisinde gerçekleşiyormuşçasına bir etki yaratır.Bu da onun öykülendiğinin bir göstergesidir.

Anlatıcının gelecek zamanla başlayan anlatma isteği, -di'li geçmiş zamanda anlatılan üç ayrı kısa öyküde gerçeklik kazanır. Öykülerin aktarımından sonraysa "bilmiyorum", "sanıyorum", "yazıyorum" gibi eylemlerde görülen -yor şimdiki zaman eki ya da "yaz","yap" gibi buyrum kipleriyle metnin devamı bir tür geniş zamanda aktarılır. Gerek gelecek zamanda, gerekse geniş zamanda anlatan anlatıcının, metnin son bölümünde kendisini sorgulayan karşı sesle sürdürdüğü tartışması, öykü anlatma, yazma isteği ve bunun nedenleri üzerinedir.

Gerek "öykü" sözcüğünün ya da onunla anlamsal ortaklık sağlayan sözcüklerin yinlendiği, gerekse önce l. tekil kişi anlatısı olarak gelecek zamanda anlatan ve sonra da karşı sesle konuşmasını geniş zamanda sürdüren anlatıcının varlık gösterdiği ortak bölüm metnin çerçeve öyküsünü oluşturur.

Hem farklı kişilerin ortaya çıkışı hem de -di'li geçmiş zamanın kullanımıyla

kazanırlar. Öykünün kurgusunu şöyle bir çizelgeyle görselleştirebiliriz:

İlgeç ve Bağlaçların Yinelenmesi:Metin içinde birbirinden bağımsız olarak, farklı tümeclerde "belki", "sanki", "karşı", "için" vb. gibi ilgeçler kullanılmış.Ancak bunlardan bir tanesi metnin sonunda sıkça yinelenmiş: "için" ilgeçi. Bu ilgeç anlatıcıya yöneltilen ve "niçin"e yanıt vermek üzere kullanılmış.Metindeki "niçin" ve "için"ler

O okur için yazdığını söylemeyeceksin umarım.(110)

Hayır, söylemeyeceğim.(111)

Öyleyse niçin yazıyorsun?(112)

Yazmak için(113)

Öyleyse niçin yazıyorsun(114)

Kurtulmak için(115)

soru-yanıt biçiminde sürdürülürler. Böylelikle anlatıcı hem soruyu sorana hem de okura, yazmasının nedeni açıklar. Sonra da,

Öyleyse niçin yazıyorsun?(130)

sorusu son olarak bir kez de "çünkü" bağlacıyla yanıtlanır:

Çünkü(131)

için-(132)

yazıyorum.(133)

Ancak bu "çünkü" bağlacının ilk kez kullanıldığı tümece doğıldır. Metnin başlarında,

- artık(17)
kendimden(18)
sözetmekten(19)
yoruldum.(20)

bağlamında ve bir de "öbürü"nün ağzından aktarılan bu öykülemde üç ayrı kez karşımıza çıkar. Çerçeve öykü kendi içinde başlı başına bir bütünlük sağladığından çerçeve öykünün içinde yer alan "öbürü"nün öyküsündeki "çünkü" ilgeci diğerlerinden farklı bir anlam üretir. Salt "öbürü"nün öyküsündeki olay zincirini açıklamak, nedenlemek için, çerçeve öyküdeki "çünkü"lerden bağımsız olarak vardır. Burada, öykücünün bağlamında anlam kazanır. Oysa çerçeve öykünün başında kullanılan "çünkü" ve öykünün sonunda, niçin yazıldığını yanıtlamak için kullanılan "çünkü" birbiriyle bağlantı kurar. Bir başka deyişle "Çünkü artık kendimden söz etmekten yoruldum" nedensellik ilişkisini kurmaktan çok metin içindeki işleyişle kendi konumunu açıklama, bir önerme sunmak üzere kurulan "önerme tümce"sidir. Bu tümce, sonunda bir sorunun yanıtı olarak üretilen ve bir amaç gösteren "Çünkü için yazıyorum"la tamamlanır. Bu bağlamda iki tümceyi yan yana getirerek bir kez daha baktığımızda şöyle bir sonuca ulaşırız:

Çünkü artık kendimden sözetmekten yoruldum.(16-20)
(Ve bu) çünkü için yazıyorum.(131-133)

Kendinden söz etmekten yorgun bir anlatıcı başka "ben"leri yazarak mı varlığını sürdürür? Kimdir bu benler? Kendi içinde mi dışında mı? Okur diye iki laf arasına sıkışmış kişiler mi? Öykünün başlığını da düşündüğümüzüzdü, "siz" diye hitap edilenler, yani bir çıkış yolunu işaret edenler midir? Yoksa "siz" olumsuzluk ekiyle gerek kendi arayışı içinde olan bir anlatıcının gerekse onun okurunun çıkış yolunun olmayışı, olanaksızlığı mıdır dile getirilen?

"Olanak-Siz" adlı öykünün açıklanmasına yardımcı olabilecek bağları, metindilbilimsel inceleme yöntemlerinden yararlanarak ortaya çıkarmayı denedik. İncelememizde, metindeki tüm bağları değil, yalnızca öykünün kurgusuna ilişkin olanları ele aldık. Burada göstermeye çalıştığımız gibi, metnin, öykü anlatma, yazmak, aktarmak, üretmek ve nedenleri üzerine kurgulanmış üstkurnaca niteliği taşıyan bir öyküden ve bu öykünün içinde, çerçeve öyküdeki sorunsala bağlı olarak kimi öykü denemelerinden oluştuğunu iyi bir yazın okuru sezgisel olarak çıkartabilir. Yazınbilimciler de, kuşkusuz, çeşitli yazın çözümleme yöntemleriyle ele aldığımız öyküyü açımlayıp, yorumlayabilir. Bunun da ötesinde, metnin yazarı, tarihsel-toplumsal bağlamı, yazınbilimcilerin çözümlemelerine yardımcı olabilir. Dilbilimcinin işleviyse metin örgüsünün ortaya çıkmasına yardımcı olmak, metnin yorumunu sağlam temeller üzerine oturtmaktır. Weinrich'in de belirttiği gibi, metindilbilimci hiçbir zaman bir metnin üzerine söylenebilecek her şeyi ortaya çıkardığı savında olmamalıdır. Dilbilimci bir metni ne denli az açımlyabiliyorsa, belki metnin yazınsal değeri de o denli yüksektir.(Weinrich:20)

Aneak yazın derslerinde, öğrenciye metni açımlayarak onunla nasıl çalışabileceğini, ne tür dayanak noktalarıyla çözümlenebileceğini göstermek, ona metnin anlamsal düzlemde ortaklık kuran kurucularını bularak metnin örgüsünü çözümlüyüp, anlam üretmeye doğru nasıl bir yol izleyeceğini göstermekte, metindilbilim oldukça yararlı olmaktadır. Ne ki burada bahsettiğimiz metin analizi

metnin yorumlamasında/alınlanmasında tek başına kullanılmak üzere önerilme mektedir.

Kaynakça

- Beaugrande,Robert-Alain/Dressler,Wolfgang Ulrich; *Einführung in die Textlinguistik* Tübingen 1981.
- Brinker,Klaus, *Linguistische Textanalyse*. Berlin 1985.
- Duruel,Nursel, "Geyikler,Annem ve Almanya": *Bizim Almanca* 5/1985.
- Edgü,Ferit: "Olanak-Sız": *Bir Gemide*. İstanbul 1984, s.95-100.
- Eyüboğlu,Bedri Rahmi, "Makine Sevgisi": A.Birkan, S.Aykun, İ.İleri, R.Gökyayla: *Ortaokullarda Türkçe Dersleri 2*.
- Gencan,Tahir Nejat, *Dilbilgisi*. Ankara 1979.
- Plett,Heinrich F., *Textwissenschaft und Textanalyse*. Heidelberg 1979.
- Rado,Şevket,"Tatlı Dil": A.Birkan, S.Aykun, İ.İleri, R.Gökyayla: *Ortaokullarda Türkçe Dersleri 2* .
- Weinrich,Harald, *Sprache in Texten*. Stuttgart 1976.
- Wolf,Norbert Richard, "Am Beispiel Elias Canettis,Überlegungen zur Textsyntax und zur Texttypologie": *Studien zur Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts in Österreich*. Innsbruck 1981.

OLANAK-SİZ

- Son bir öykü anlatacağım.
(İster dinleyin ister dinlemeyin.)
Son olarak
bir öykü.
- 5 En son
ve bambaşka bir öykü
dencyeceğim.
Yazarak anlatmayı dencyeceğim.
(İster okuyun ister okumayın.)
- 10 Hiç bir öyküsü olmayan bir öykü.
Anlatırken, ya da yazarken oluşan bir şey. Öyle geliyor.
Ve başka bir kişinin, başka bir şeyin başından geçen.
Belki bir scrüven.
Birin ya da bir şeyin başından geçmiş, geçen ya da
- 15 geçecek.
Çünkü
artık
kendimden
sözetmektten
- 20 yoruldum.
Öyleyse tanıdık birini, bildik bir şeyi bulmalı. Ya da
bir gün tanıyacağım, bileceğim birini. Onun ağından
anlatmalı:
Ben, bir gün...
- 25 Ya da ben, onu anlatan:
Bir gün o...
Ya da:
Bir gün onlar...
Ben bir aracı (anlatan) mıyım?
- 30 Öyleyse garip, şaşırtıcı bir öykü anlatacağım.
Bir kış gecesiydi. Ocağın çevresinde toplanmışlardı....
Hangi kış gecesi? Hangi ocağın çevresinde? Nerede?
Kimler?
Geç!
- 35 *Bir gün yolda giderken kaplumbağaya rastladı.*
Hangi yolda giderken? Kim gidiyordu? Ne zaman? Karnı
aç mıydı, tok muydu? İş aramak için mi dolaşıyordu,
hafta sonu gezintisi için mi? Giysileri nasıldı? Dışarıdan
mı gelmişti? Yerlisi miydi kentin?Neden kaplumbağaya
- 40 rastladı?Niçin bir köşkün havlayan azgın köpeğine değil?
Geç!
İskemlenin öyküsünü anlatayım mı?
Anlat!

- 45 Yağmurlu bir gündü. Üşüyordum. Geldi, çekti beni.
Üstüme oturmak istedi. O koca, ağır kıcıyla. Yüzüme
bakmadan. Yıllar yılı babasının kına dayandım. Artık ona
dayanasım yok. Babasının ağırlığından hasırlarım harap
olmuştu. Bir örucüye verip ördüreceklerine, üstüme,
50 gelişi güzel bir kontırlak kesip çakmışlardı. Üstüne bir
minder bağlamışlardı. İçi pamuk dolu. Sidik kokulu. İğrenç bir
minder.Çiçekli kadifeden.Çiçekleri solmuş.Gelip götünü
konduracak üstüme.Bıktım, istemiyorum.İnatla oturmak
istiyordu.Ben kaçıyordum.Beni tutup yerden yere vuru-
yordu.Ama dört ayağımın üstüne doğrulttuğunda kaçı-
55 yordum.Bir filmde görmüştüm.Oturtmayacaktım.Bu hiç
bir şeyi sevmeyen koca götü.Çok kızdı.Kendine kızı-
yordu, ama yerden yere vurduğu bendim.Oturtmadım
şişko domuzu.O da beni tüm gücüyle yerden yere çalıp
darmadağın etti.Onurumla binbir parçaya ayrıldım.Sonra
60 yaktı beni.Kül oldum.Külümü yele savurdular.
Şimdi bir de öbürünün ağzından:
Puşt iskemle.Çürümüştü.Otursan oturamazsın.Kırılır.
Sanki alımdan kaçıyordu.Ve bana hep beni döven babamı
ansıyordu.Çünkü hep babam otururdu, tüm ağırlığıyla
65 bu iskemleye.Bir gece sarhoştum.Kar yağıyordu.Üşü-
yordum.Ve evde yakacak bir şey yoktu.Yere çaldım.
Kırdım.Üstüne bir şişe gaz boca edip minderiyle birlik-
te ocakta yakım, ısındım.
Anlatacağın öykü bu muydu düş yoksunu?
70 Hayır. Ama o oldu.
Dağarcığında başka bir şey yok mu?
Dağarcık mı? Ne dağarcığı?
Bilmiyorum, her yazarın bir dağarcığı olmalı.
Dilersen bir mektup yazayım.
75 Kime?
Kime dilersen.
Mektup yazılacak kim var?
Sen söyle.
Sevgiline yaz.
80 Çoktan soldu.
Dostlarına yaz.
Tüm dostlarımı unuttum.
Ne acı!
Dırlanma. Şu iğnemi yap.
85 Bunadın değil mi?
Beni bırak, iğnemi yap.
Acını dindireceğini mi sanıyorsun?
Hayır, acımı dirilteceğini sanıyorum.

- 90 İndir donunu. .. Oldu mu?
Teşekkür ederim.
Hadi yaz.
Yazıyorum ya.
Ne yazıyorsun?
Yazımı.
- 95 Yazdığın ne?
Bir belge.
Kime ait.
İnsanlığa.
Saçmalama.
- 100 Böyle sürdüremem.
Daha başlamadın bile.
Başlamayı böyle sürdüremem.
Öyleyse bitir.
Okura karşı ayıp olmaz mı?
- 105 Ah, şimdi bir de okuru mu düşünmeye başladın?
Her zaman düşündüm okuru.
Hangi okuru?
Bir okuru. Herhangi bir okuru. Adını bilmediğim bir okuru.
- 110 O okur için yazdığını söylemeyeceksin umarım.
Hayır, söylemeyeceğim.
Öyleyse niçin yazıyorsun?
Yazmak için.
Öyleyse niçin yazıyorsun?
- 115 Kurtulmak için.
Öyleyse niçin yazıyorsun?
Anlamak için.
Öyleyse niçin yazıyorsun?
Susmak için.
- 120 Öyleyse niçin yazıyorsun?
Kusmak için.
Öyleyse niçin yazıyorsun?
Mutlu günler için.
Öyleyse niçin yazıyorsun?
- 125 Bilinmek için.
Öyleyse niçin yazıyorsun?
Umutsuzluğu yenmek için.
Öyleyse niçin yazıyorsun?
Güçlüğü yenmek için.
- 130 Öyleyse niçin yazıyorsun?
Çünkü
için -
yazıyorum.